‘Een taaie kongsie uit het Oude Volk’

DE FAMILIES BELINFANTE EN VAS DIAS, HUN *NEDERLANDSCH CORRESPONDENTIEBUREAU VOOR DAGBLADEN* EN ANDERE JOURNALISTIEKE BESOGNES (1799-1940)

In het domein van het gedrukte woord hebben vele geslachten van uitgevers, drukkers en boekhandelaren in eigen en land en daarbuiten vaak eeuwenlang de toon gezet. Dergelijke lange reeksen zijn er niet in de Nederlandse journalistiek, met als grote uitzondering de Portugees-Joodse familie Belinfante die sinds circa 1800, gespreid over zeven generaties, twee dozijn journalisten heeft voortgebracht. Over hun vroegste journalistieke besognes is redelijk veel gepubliceerd, maar fragmentarisch en verspreid.¹ Daarentegen werd nagenoeg niets gepubliceerd over de eveneens Portugees-Joodse journalistenfamilie Vas Dias en hun samenwerking met de Belinfantes tussen 1844 en 1931.² Over de eerste 25 jaren van die activiteiten blijft weliswaar veel nog steeds ongewis, maar de in 1997 uit familiebezit in het Haags gemeentearchief gedeponeerde papieren, in het bijzonder de notulen van 204 vergaderingen tussen 1869 en 1935, bieden nu een gedetailleerde blik achter de schermen.³

Het Belinfante/Vas Dias-collectief was werkzaam in een tijdperk van grote veranderingen op het terrein van pers en nieuwsvoorziening. Met de openbaarheid van de vergaderingen van de Tweede Kamer in 1815 deed de parlementaire journalistiek haar intrede. Rond 1830, enkele decennia na de Bataafse Revolutie, zien we de definitieve terugkeer van de politieke journalistiek. De aanleg van een fijnmazig spoorweg- en telegraafnet vanaf ongeveer 1850 versnelde de nieuwsvoorziening aanmerkelijk en faciliteerde ook de opkomst van tal van persbureaus. Nieuwe druktechnieken maakten grotere oplagen mogelijk en brachten de krant sneller bij de abonnees. In 1869 werd de belasting op nieuwspapieren afgeschaft en de constitutionele drukpersvrijheid (1848) uitgebreid met de economische. Enerzijds leidde die tot een

* René Vos (1942) studeerde politieke wetenschappen/bestuurskunde aan de Universiteit van Amsterdam en was tot 2006 werkzaam bij het ministerie van Volkshuisvesting. Daarnaast sinds 1979 betrokken bij o.m. Commissie Bevordering Pershistorisch Onderzoek (Koninklijke Academie van Wetenschappen), en de *Centrale Catalogus van Dagbladen* en het megaproject Digitale Databank Dagbladen (beide Koninklijke Bibliotheek). Promoveerde in 1988 op *Niet voor publicatie. De legale Nederlandse pers onder Duitse bezetting*. Publiceert al tientallen jaren over de geschiedenis van de Nederlandse en Nederlands-Indische pers en journalistiek, van de zeventiende tot de negentiende eeuw, met bijzondere belangstelling voor de omstreden Joodse journalist Iz. J. Lion (1821-1873). E-mail: renevos@online.nl.

Kantoor Correspondentiebureau, Wagenstraat 28, Den Haag, in een pand van de Haagsche Courant, boven, deur rechts (Hollandsche Revue 1911, 171)

hausse aan nieuwe kranten; anderzijds kregen de bestaande kranten ruimte voor prijsverlaging, upgrading naar een dagblad, formaatvergroting en voor de introductie van nieuwe journalistieke genres als de (reis)rapportage, het interview, en tal van andere gespecialiseerde rubrieken en bijlagen. De klandizie van het Correspondentiebureau nam daarmee fors toe, maar ook de concurrentie met die nieuwe producten.

De centrale vraagstelling van dit artikel richt zich op de rol van het Correspondentiebureau (en zijn voorlopers) in dit krachtenspel. Welke in- en externe veranderingen traden op, wanneer en onder welke invloeden? Daartoe worden vier fasen onderscheiden: de aanloop (1799-1836), 'De Heeren Belinfante' (1836-1869), de gloriejaren (1869-1903) en de neerwaartse spiraal (1903-1935). Vervolgens wordt stilgestaan bij oordelen van tijdgenoten en ter afsluiting wordt een aanzet gegeven tot verder onderzoek.

Als bijlage bij dit artikel vindt de lezer een aantal gegevens op een rijtje: een overzicht van de diverse maatschappen (bijlage A) en alfabetische namenlijsten, met biografische informatie, over de leden van de familie Belinfante (bijlage B) en Vas Dias (bijlage C) die in het onderstaande verhaal een rol spelen.

Pagina 1 van de eerste notulen dd 3.10.1869 (GAG 999/1). Het bureau werd toen nog aangeduid als 'Associatie voor de Dagbladen-Correspondentie'

1799-1836: aanloop

Grondlegger van de dynastie was Jacob Belinfante (1780-1845). Zijn eerste journalistieke activiteit dateert wellicht al van vóór 1799, toen hij in dienst trad bij de *Haagsche Courant*.⁴ Daarna of daarnaast begon hij in 1802 met zijn oudste broer Mozes (1761-1827) boekhandel/uitgeverij Gebroeders Belinfante. Naast boeken en almanakken gaf de firma in 1804 de *Vlaardingsche Courant* uit, een avontuur dat slechts negen maanden duurde. Op aanbeveling van Lodewijk Napoleon werd Jacob in 1808 redacteur van de *Koninklijke Courant* en langs die weg kwam hij in 1814 terecht bij de *Nederlandsche Staatscourant*. Het dagelijkse bureauwerk nam in 1815 fors toe met de verslaggeving van de vergaderingen van de Tweede Kamer, tot 1830 jaarlijks altemeer in Den Haag en Brussel. In 1828 kon Jacob dat niet meer alleen aan en schakelde zijn jonge zoons Joost (16) en Isaac (14) in.

Het aantal Kamerverslaggevers was zeer gering. Naast enkele 'Belgen', trof men ook Gerrit van Lennep en Isaac Leon aan, die enkele noordelijke stadscouranten bedienden. Van Lennep had echter veel andere bezigheden en Leon kwakkelde met zijn gezondheid. De Belinfantes namen hun portefeuilles daarom over: geleidelijk vanaf 1828 en definitief na hun overlijden in respectievelijk 1833 en 1836. Isaac meldt dat zij al rond 1830 couranten in Amsterdam, Haarlem, Leiden, Rotterdam en Utrecht bedienden.⁵ Na 1832 raakte het bureauwerk in de knel omdat Jacob en Joost

Isaac, Maurits (beide coll. J. Divendal, Amsterdam) en Johan Belinfante (Beeldbank GAG)

om gezondheidsredenen feitelijk alleen nog de Kamerverslagen verzorgden. In 1837 stelde directeur G. Vosmaer een ultimatum: hervatting van het bureauwerk en een aanstelling voor Isaac, indien het werk voor andere bladen werd beëindigd. De knoop werd snel doorgemaakt: werken voor andere couranten was lucratiever. Jacob en Joost namen ontslag en concentreerden zich nadien op correspondenties voor de dagbladen, weldra verzorgd door acht Belinfantes: Jacob, Isaac, Joost, Clara, Hannah, Aron en David en echtgenote Rebecca Ephratty. Hier ligt de wortel van het latere bureau in 1836 of zelfs 1830.⁶

1836-1869: de 'Heeren Belinfante te 'sHage'

De jaren 1836-1837 markeren een keerpunt in de besognes van de Belinfantes: weg bij de *Staatscourant* en naast de boekhandel/uitgeverij nu ook een 'persbureau' met comfortabele monopoliepositie. De breuk met de *Staatscourant* werd vergemakkelijkt toen Jacob in 1836 een lucratieve relatie aanging met oprichter/mede-eigenaar/hoofdredacteur J.W. van den Biesen van het *Algemeen Handelsblad*.⁸ Tussen 1836 en 1845 hebben de Belinfantes zeer veel politieke artikelen voor het *Algemeen Handelsblad* geschreven, in de regel op bestelling, maar ook wel uit eigen beweging.⁹ Zij beschikten over nauwe contacten in de hoogste Haagse kringen, onder wie Willem II, die zij frequent informeerden over de publieke geest¹⁰ en de invloedrijke minister F.A. van Hall voor wie zij ook vertrouwelijke opdrachten uitvoerden.¹¹

De relatie van de Belinfantes met het *Algemeen Handelsblad* was intensief. Vaak werd meerdere keren per dag gecorrespondeerd, maar lang niet altijd liep het op rolletjes. Van den Biesen betaalde de Belinfantes 1600 gulden per jaar. Toen zij in 1840 300 gulden extra in rekening wilden brengen, liet hij hen door zijn rechterhand A.C. Cosman gepikeerd weten 'dat er zeker geene hollandsche courant en

Mordechai (in J. Vaz Diaz, *Rode draad*, 101), Samuel (*Hollandsche Revue*, 1911, 144) en Nardus Vas Dias (Beeldbank GAG)

waarschijnlijk ook geene fransche courant was die ééne correspondent 1600 gulden betaalde'.¹² Ook waren er regelmatig klachten dat de stukken te lang waren of te laat arriveerden.

De jaren 1844-1845 markeren wederom een omslagpunt. Medio 1845 kwam er door het overlijden van Van den Biesen¹³ een einde aan de politieke relatie met het *Algemeen Handelsblad*. Zijn opvolger, mr. Louis Keyzer (1807-1857), behoorde niet tot de coterie-Van Hall, maar tot die van Amsterdamse liberaal Samuel Lipman en die had andere politieke connecties. Van 1836 tot 1844 is de parlementaire verslaggeving nagenoeg het monopolie van de Belinfantes.¹⁴ Maar dan wordt Mordechai Vas Dias (1820-1886) door de net opgerichte *Nieuwe Rotterdamsche Courant* ingehuurd als parlementair verslaggever. Daar waren de Belinfantes overigens zelf debet aan. Op 31 december 1843 sloot Arrenberg & Co, uitgever van de (oude) *Rotterdamsche Courant*, met hen een overeenkomst maandelijks 60 gulden te betalen mits zij

‘op geenerlei wijze eenige Nieuwsberichten, verslagen of [...] van de Zittingen der Wetgevende Kamer of eenige mededeeling hoe ook genaamd, te zullen leveren aan het Blad, hetwelke aanvangende Januarij 1844 bij den Heer Nijgh te Rotterdam zal worden uitgegeven’.¹⁵

Zo probeerde Arrenberg de NRC de wind uit de zeilen te nemen en de Belinfantes zullen met graagte die 720 gulden hebben getoucheerd. Zij meldden de afspraak met Arrenberg wel gelijk aan Van den Biesen, die niet zat te wachten op concurrentie uit Rotterdam. Hij was tevreden, maar tekende wel aan:

‘Ik geloof ook, dat indien gij een anderen weg had ingeslagen, zulks voor U zou hebben moeten [leiden] tot veel onaangenaamheden en verwikkelingen en in allen gevalle u in eene valsche positie zou hebben gebracht.’¹⁶

Vas Dias beheerste een snelschrift, dat toen slechts een enkeling onder de knie had.¹⁷ Journalistieke ervaring had hij niet, maar dat was niet relevant, ook niet bij andere kranten. In 1847 trok de NRC de onervaren Herman Heijermans Sr. aan als

VERGADERZAAL DER TWEDE KAMER VAN DE STATEN-GENERAAL.

GEZIEN VAN DE OPENBARE TRIBUNE.

Zitting 1861—1862.

Van Breen (Voorzitter).

1. Begrum.
2. Nolthenius.
3. Zijlker.
4. Reinders.
5. Meunier.
6. Van der Venn.
7. Van Zuylen.
8. Cool.
9. Heemkerk Az.
10. Kingma.
11. Lijfdeans.
12. Rijk.
13. Slieker van Domburg.
14. Van Lillo de Jende.
15. Westerhoff.
16. Harbe.
17. Mijer.
18. Wieringa.
19. De Bruijn.
20. Wijnga.
21. De Voort.
22. De Raadt.
23. Van Asch van Wijck.
24. Van Ijzelen.
25. Holwerdt.
26. Kien.
27. Taat van Amerongen.
28. Van Basse.
29. Schimmelpenninck.
30. Madaj.
31. Elout van Soeterwoud.
32. Van Heilen Reintzen.
33. Deijmer van Twist.
34. Poortman.
35. Wiersma.

36. Van Nieuw van Swenar.
37. Storm van 's Gravesande.
38. Dillert.
39. Meunier.
40. Hogenkatch.
41. Ansmet.
42. Van der Linden.
43. Van Hevel.
44. Heemkerk Bz.
45. Van Heesbeem.
46. Hoijack van Papendrecht.
47. Van Ede.
48. Rood van Oud-Alblas.
49. Tharbach.
50. Olivier.
51. Van Prunck.
52. Geers Dejnoed.
53. Deijst.
54. Jaspers.
55. Van Wierckhoven.
56. Bess.
57. Leijon.
58. De Volderstein.
59. Hoffman.
60. De Leu de Berg.
61. Donner van Polderveldt.
62. Bots.
63. Van Voorthuizen.
64. Kerrens.
65. Cornelis.
66. Van Goltstein.
67. Van Forst.
68. Oomen.
69. Bots.
70. Meijlink.
71. Van Diggelen.

A. Ministers. B. Voorzitter. C. Griffier. D. Commies-Griffier. E. Directeur van het Bijblad. F. Stenographen. G. Gereserveerde Tribune.

H. H. Loges voor het Koninklijk Huis, de Diplomatie, de Eerste Kamer der Staten-Generaal enz.

Plattegrond Tweede Kamer 1866, vanaf de perstribune. Tot begin 1859 zaten de Belinfantes in de zaal, naast de troon (Ned. Staatsalmanak 1866)

redacteur, ad 50 gulden per maand. In zijn *Herinneringen*¹⁸ beschrijft hij puntig zijn drie mederedacteurs, maar niet Vas Dias.

Vas Dias werkte in de Kamer aanvankelijk alleen, maar moet al snel hebben ingezien dat hij in zijn eentje niet kon opboksen tegen al die Belinfantes, die overigens toen nog niet konden stenograferen¹⁹ maar elkaar wel frequent konden aflossen om gelijk te beginnen met de uitwerking van hun aantekeningen. Bovendien moest Vas Dias genoeg nemen met een plekje op de publieke tribune, waar de sprekers zeer slecht te verstaan waren, terwijl de Belinfantes werkplekken hadden in de vergaderzaal, aan weerszijden van de troon, maar wel pal achter rugen van de ministers die aldus ook niet goed verstaanbaar waren.²⁰

Omgekeerd zaten de Belinfantes wel degelijk in de maag met die concurrent van eigen maaksel. Dus kwamen ze met Vas Dias tot een werkafpraak, waarbij de Belinfantes het meeste garen sponnen. Zij konden hun team versterken met een bekwame stenograaf, een mogelijke bedreiging van hun monopolie afwentelen en ook een voetje tussen de deur bij de NRC krijgen. Of men dat daar al in 1845 doorhad, blijft ongewis, maar in het kleine perswereldje van toen bleef weinig lang verborgen.

Eind 1844 stelde Jacob, met zijn levenseinde in zicht, orde op zaken. Per onderhandse akte droeg hij de boekhandelsactiviteiten per 1 januari 1845 over aan zijn

Iz. J. Lion (uitsnede politieke prent van J.M. Schmidt Crans, *Ned. Spectator*, 1868)

zoons Isaac en Joost, dochter Clara en schoonzoon Aron, tegen een jaarlijks aandeel van 25 procent in de winst en gratis huisvesting. In artikel 5 werd ook de overdracht van de journalistieke besognes geregeld, waarvoor Jacob levenslang 660 gulden per jaar zou krijgen.²¹ Hij zou er slechts een half jaar van profiteren. Om de besognes ook anderszins een professioneler basis te geven werd een woon-werkpand in de Nieuwe Molstraat aangekocht, waar het collectief tot 1903 was gevestigd.²²

De activiteiten van de Belinfantes vielen niet goed bij directeur Lagemans van de *Staatscourant*. Deze wendde zich in 1844 tot de minister van Binnenlandse Zaken met de klacht dat de verslagen in de dagbladen worden

‘opgemaakt door een vereeniging van schrijvers (allen Joden), aan wier verdiensten men gaarne recht laat wedervaren, maar die dan toch deze taak met geen ander oogmerk vervullen dan om daarvoor geldelijk voordeel te erlangen. Het noodzakelijk gevolg is, dat zij zich in hun verslagen moeten rigten naar de smaak der dagbladen, die hen betalen.’²³

Zonder enig merkbaar effect overigens. Lagemans had ook wel enige boter op het hoofd want de *Staatscourant* was als spreekbuis van de regering nu ook niet direct onpartijdig. In 1856 kregen Belinfante en Vas Dias publiekelijk een wel heel stevige veeg uit de pan van de Joodse journalist Izaak Jacob Lion (1821-1873) die, geheel anders dan al zijn anonieme collega's, met lange tenen en een heel kort lontje luidruchtig aan de publicitaire weg timmerde.²⁴

'In de Molstraat van de vorstelijke residentie zetelt de onzichtbare almacht der Nederlandsche drukpers. Die almacht is zamengesteld uit twee heterogene bestanddelen, waarvan de onnatuurlijke, maar hechte band is: *geldzucht*. Het eene gedeelte der firma – de Belinfante's – heeft zich het vertrouwen weten te verwerven van al wat aristocratisch, conservatief, oligarchisch en autocratisch is in het land; het andere gedeelte – Vas Dias – is quasi de kampioen der liberalen en constitutionelen. Het ene deel kan het ander niet lijden; maar daar de Belinfantes niet kunnen zonder een goede verslaggever, en Dias de dagelijksche Nieuwstijdingen behoeft, welke de politieke speurhonden van zijn deelgenoot overal oploopen, wordt de wederzijdsche antipathie door den band des *gelds* onderdrukt, en werken beide heterogene elementen samen om geld te verdienen, maar de journalistiek onder den duim houden.Men hebbe slechts de lengte en de *kleur* te bestellen en gij kunt voor geld een artikel erlangen.'²⁵

Er zal her en der zeker commotie zijn ontstaan, maar er gebeurde niets merkbars. Belinfante en Vas Dias waren niet gebaat bij publiciteit en rechtszaken, die tot nog meer onthullingen of klachten konden leiden. Relevant was ook dat Lions brochure verscheen bij Adriaan van Gorcum, uitgever van het radicale weekblad *Asmodée*. De geslepen Van Gorcum was zeer goed geïnformeerd over de Haagse achterkamertjes en sloeg de plank zelden mis. De vele autoriteiten, onder wie koning Willem III en prinses Marianne, die *Asmodée* stelselmatig aan de kaak stelde, hebben het blad jarenlang zeker met argusogen gelezen, maar geen van hen heeft er ooit stappen tegen durven ondernemen.

In 1858 pakte Lion de zaak diplomatieker aan. Onder het (publiek geheime) pseudoniem Philalethes publiceerde hij een grondige analyse van de Nederlandse journalistiek.²⁶ Daarin brak hij nogmaals een lans voor meer journalistieke concurrentie en voor een parlementaire perstribune. Zijn brochure verscheen in het najaar van 1858. Al op 15 januari 1859 besloot de Huishoudelijke Commissie van de Tweede Kamer tot de bouw van een dergelijke tribune. Op 15 februari 1859 werd zij in gebruik genomen, tot ongenoegen van de Belinfantes die hun geprivilegieerde werkplekken in de zaal moesten opgeven.

Dertig jaar na het fiasco met de *Vlaardingsche Courant* raakte opnieuw een Belinfante betrokken bij een krant. Aron Belinfante (1811-1881), neef/schoonzoon van Jacob was, onder hoofdredacteur J.W. Holtrop (bibliothecaris Koninklijke Bibliotheek), sinds 1833 redacteur van het *Dagblad van 's-Gravenhage*, eigendom van de gemeente. Die wilde van de exploitatie af en per 1 januari 1861 ging deze over naar Holtrop en Belinfante, die gelijk te maken kregen met een geduchte concurrent, Lions *Nieuw Dagblad van 's-Gravenhage*. In 1863 wilde de gemeente van de krant af. Het lukte Holtrop en Belinfante echter niet de middelen bij elkaar te krijgen en zo wisten Lion c.s. de krant voor 160.000 gulden te kopen. Per 1 januari 1864 verving het *Dagblad* het *Nieuw Dagblad* en zou zich onder Lion ontwikkelen tot een conservatieve kwaliteitskrant, gevreesd door liberale kranten en politici.²⁷ Zo eindigde opnieuw een krantenavontuur van de Belinfantes.

De Belinfantes bleven echter niet bij de pakken zitten en lanceerden gelijk hun liberale *Haagsche Courant*, die maar anderhalf jaar kon opboksen tegen het *Dagblad*. Politiek redacteur was George Belinfante, die met zijn scherpe pen dagelijks Lion en diens *Dagblad* te lijf ging. Maar waar Lion tegen welke liberale oprisping dan ook onmiddellijk heftig fulmineerde, negeerde hij George Belinfante totaal,²⁸ duidelijk om te voorkomen dat diens krant er garen bij zou spinnen. In 1869 kreeg Den Haag met *Het Vaderland* alsnog een liberaal dagblad.

1869-1903: gloriejaren

Na een lange draagtijd met vele politieke weeën kwam er per 1 juli 1869 een einde aan het dagbladzegel, de 'vuile vingers van de fiscus'. De economische persvrijheid die zo ontstond, vertaalde zich in de oprichting van vele nieuwe kranten en bij bestaande kranten in kwantitatieve en kwalitatieve uitbreidingen. Dientengevolge nam de ruimte voor en vraag naar kopij snel toe.

De Belinfantes zagen die ontwikkeling aankomen en troffen voorzieningen. Een kwarteeuw was het collectief gebaseerd op de overdrachtsovereenkomst met Jacob van eind 1844. Die was kennelijk niet stevig genoeg voor de nieuwe omstandigheden en zo kwam het per 1 januari 1870 tot een burgerlijke maatschap van Isaac Belinfante, zijn tweede zoon George²⁹ en... Mordechai Vas Dias! Niet duidelijk is hoe deze buitenstaander zich in de top van het Belinfante-bolwerk wist te nestelen. Hoe dan ook, het contract van 1869 is niet aangetroffen maar volgens de notulen was Mordechai onmiskenbaar senior tot zijn overlijden in 1886, na al in 1881 geregeld te hebben dat zoon Samuel hem zou opvolgen.³⁰ Ook hieruit blijkt zijn sterke positie in de maatschap. In de eerste vergadering werd ook een werkverdeling vastgelegd. Mordechai VD: Kamerverslagen NRC; George B.: secretaris; Maurits B.: administrateur; en Isaac B.: algemene leiding.³¹

De notulen laten zien dat er permanent strubbelingen waren over de tarieven van het bureau. De vennoten waren harde onderhandelaars. Frequent werd een hoger bedrag uitonderhandeld dan geboden was. En dat herhaalde zich telkens bij de jaarlijkse contractverlengingen. Omgekeerd slaagde men er nogal eens in een opzegging of reductie van diensten terug te brengen van onmiddellijke ingang tot stapsgewijze afbouw. Er was een ruime keuze voor afnemers: uitvoerige of beknopte Kamerverslagen, beredeneerde overzichten, politieke brieven/weekberichten en diverse extra diensten, zoals Haags nieuws, benoemingen/bevorderingen/ontslagen alsmede bestellingen van kopij op maat en kleur.

Enkele voorbeelden ter illustratie. In 1870 vroeg het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad* om levering van berichten en bood 600 gulden per jaar. De notulen van 3 oktober melden: 'Er zal over een hoger aanbod onderhandeld worden'. Aldus geschiedde en in december werd men het eens over 800 gulden voor 1871. Een jaar later zette het blad er alweer een punt achter. Het was goedkoper dat nieuws gewoon over te nemen de uit Nederlandsche couranten die daar ook pas na ongeveer zes weken

arriveerden. In die tijd hadden vrijwel alle kranten een 'knipredacteur' die, meestal wel met bronvermelding, artikelen uit andere kranten overnam. De eerste (inter)nationale aanzetten tot bescherming en regulering van het auteursrecht zouden zich pas begin twintigste eeuw aandienen.

In 1871 liet de NRC weten bereid te zijn 500 gulden per jaar te betalen voor Kameroverzichten. Anders dan de droge verslagen waren de overzichten interpreterend en beschouwend, een nieuw journalistiek genre dat in 1861 werd geïntroduceerd door Izaak Lion. De maatschap ging akkoord en George Belinfante zou ze schrijven. In juni verhoogde de NRC zelf het bedrag naar 1.000 gulden. Uit de notulen blijkt dat in 1877 2.000 gulden werd betaald, een verviervoudiging in zes jaar! Daarnaast werd 2700 gulden ontvangen voor verslagen en andere diensten, dus in totaal 4.700 gulden. Op 9 januari 1875 melden de notulen dat 'algemeen wordt geoordeeld dat het salaris van f 2000 voor de gewichtige diensten die het Bureau van dit blad (*Handelsblad*) ontvangt te gering zijn'. Er volgt overleg en op 14 februari 1876 blijkt dat het blad 2.500 gulden betaalt. NRC en *Handelsblad* waren aldus samen goed voor veertig procent van de inkomsten.

De NRC had weinig moeite met de tarieven, maar er waren wel andere aanvaringen. Na de opheffing van de *Rotterdamsche Courant* in 1867 had de NRC geen lokale concurrentie van betekenis. Dat veranderde in april 1878 met het nieuwe *Rotterdamsch Nieuwsblad*, dat diensten van het bureau wenste. Desgevraagd liet de NRC weten daar geen bezwaar tegen te hebben, mits dat in geringe mate gebeurde. Het ging goed tot september 1886. Bemiddelaar George Belinfante moest er wederom aan te pas komen om de gemoederen tot rust te brengen. Maar een jaar later ging het opnieuw mis. *De Maasbode*, intussen dagblad, wilde weer diensten van het bureau. De NRC liet desgevraagd weten daar absoluut tegen te zijn. Het stormpje waaide over, want *De Maasbode* zag af van een contract.³² Achter de schermen ging een generatieconflict schuil. De oude garde, in het bijzonder Mordechai, was van oordeel dat oude klanten (lees: de NRC) ontzien moesten worden door geen diensten aan hun lokale concurrenten te leveren. Maurits Belinfante was daarentegen van oordeel dat

'het Correspondentiebureau is eene commerciële onderneming, en dat die opvatting nu ook door de NRC wordt gedeeld. Onze bediening kan niet afhangen van de concurrentie welk de bladen elkander onderling aandoen; wij hebben te zorgen, dat geen concurrerende bureaux alhier worden opgericht. Alleen met onfatsoenlijke bladen moet wij niet in relaties treden.'³³

Dat generatieconflict speelde ook rond voorstellen voor reorganisatie en modernisering door de junioren, die telkens het veto van de senioren kregen.³⁴ Er zou pas een eind aan komen met het overlijden van Mordechai en het terugtreden van Isaac eind 1886.

TABEL 1: *Jaarcijfers 1871-1904*³⁵

Jaar	Inkomsten in guldens	Uitgaven in guldens	Batig saldo in guldens	In procenten
1871	18.693	4.314	14.379	77%
1878	23.399	6.586	16.813	72%
1887	28.349	8.311	20.033	74%
1894	30.427	10.960	19.467	64%
1904	38.049	21.552	16.497	42%
Gemiddeld	27.383	10.345	17.038	65%

De notulen bieden ook goed zicht op de financiële resultaten van het Correspondentie-bureau.

In die drie decennia verdubbelden de inkomsten en verviervoudigden de uitgaven, maar niettemin werd een rendement van gemiddeld 65 procent geboekt op een bescheiden omzet. De verdeling van het saldo was in 1869 bepaald op twee vijfde voor elk van de senioren en een vijfde voor de junior. Die verdeling was gebaseerd op hun inbreng, maar waaruit die bestond (contracten, onroerend goed, kapitaal, goodwill?) kon niet worden vastgesteld. In 1874 stelde George B. voor zijn junior-aandeel te verhogen van een vijfde naar een vierde. Mordechai sprak daar zijn veto over uit, maar George bleef aandringen en uiteindelijk werd in 1877 stilzwijgend 2 x 5/14 en 1 x 4/14 overeengekomen.³⁶ Die verdeling werd overgenomen in het contract van 31 december 1886 tussen Maurits B. en Samuel VD als seniors en George B. (wederom) als junior. Hij moest het wederom afleggen tegen zijn twaalf jaar jongere broer. Lang heeft George er overigens niet van kunnen profiteren, want hij overleed in 1888. Zijn plek werd niet opgevuld (zijn zoon was pas 15) en het saldo werd tot 1903 verdeeld tussen de twee overgebleven partners, gedurende enkele jaren onder aftrek van een pensioen voor Georges weduwe.

Ter vervanging van George werd in 1888 Benjamin Blok aangetrokken als chef-de-bureau en Kameroverzichtschrjver voor de NRC.³⁷ Daar zal wel een wenkbrauwte zijn opgetrokken, want Blok kwam uit de stal van aartsopponent Lion en zijn *Dagblad* waaraan Blok sinds 1861 verbonden was. Anno 1888 bestond het *Dagblad* nog wel maar van de conservatieve 'partij' was niets meer over. Blok beviel kennelijk goed want hij zou bijna 25 jaar de Kameroverzichten voor de NRC schrijven, tot hij in 1912 met goud op pensioen ging en werd opgevolgd door Henri van der Wielen, die tot zijn vroegtijdig overlijden in 1918 de lijn voortzette dat die overzichten een halve eeuw geschreven werden door Joodse medewerkers van het Correspondentie-bureau.³⁸

1903-1935: neerwaartse spiraal

Het jaar 1903 markeert de aanzet tot een geleidelijke neerwaartse spiraal die werd veroorzaakt door zowel ontwikkelingen binnen de maatschap en als door externe factoren. Kort na het overlijden van senior Maurits B. werd op 30 april 1903 een maatschapcontract gesloten tussen Samuel VD, die zijn vader Mordechai in 1887 als senior was opgevolgd, zijn broer Nardus, jongste van de veertien kinderen van Mordechai, en Johan. J. Belinfante, neef van Maurits en George, als juniors. Maurits had twee zonen, maar geen van beiden werd opvolger. Leo werkte wel bij het bureau maar was aan een rolstoel gekluisterd en kwam (daarom?) niet in aanmerking, of ambieerde dat niet. Zoon Theo had zeker geen belangstelling. Dus kwam men – als tweede keus? – uit op neef Johan die ook al bij het bureau werkte.

De verdeling van het batig saldo werd in 1903 teruggebracht van 5/5/4/14e naar vijftig procent voor de senior en 25 procent voor de juniors. Dat laatste overigens onder aftrek van 150 gulden voor elk, die toeviel aan de senior ‘wegens diens winstvermeerdering’ maar enkele jaren ook het pensioen van de weduwe van Maurits. Ter illustratie: van het batig saldo van 16.497 gulden in 1904 ging 8.248 gulden naar Samuel, 4.124 gulden naar de weduwe van Maurits en 2.062 gulden naar elk van de juniors, overigens naast een contractueel honorarium van 2.000 gulden per jaar.³⁹ Indicatief was voorts dat de meerderheid in de maatschap na 35 jaar was omgeslagen naar de broers Vas Dias en dat er geen lineaire opvolging bij de Belinfantes meer was.

Naast deze veranderingen binnen de maatschap zien we ook externe ontwikkelingen die op zijn minst indiceren dat de hoogtijdagen van de Belinfantes voorbij waren. Vanaf ongeveer 1890 gingen meer en meer (grote) dagbladen er toe over eigen parlementaire verslaggevers aan te stellen⁴⁰ en op dat punt af te haken als klant van het bureau. Financieel wellicht niet gelijk voordeliger, maar men kon eigen medewerkers beter aansturen en instrueren dan het bureau. Die ontwikkeling kan niet rechtstreeks worden afgelezen uit de jaarcijfers. Die geven slechts totalen.

De inkomsten waren in 1934 ruim verdubbeld; de uitgaven stegen sneller, zodat de winst gemiddeld veertig procentpunt lager was voordien. Maar een rendement van 25 procent over dertig jaar is nog altijd riant.

Als signaal van de geleidelijke verzwakking van het bureau kan ook gezien worden dat de vacature na het overlijden van Samuel VD in januari 1918 niet werd opgevuld. Naar de reden moet vooralsnog gegist worden. Samuel had geen directe opvolger. Zijn twee oudste zoontjes waren in 1884 jong overleden. Derde zoon Henry was geëmigreerd en vierde zoon André was zeeofficier. Door niet te voorzien in de opvolging van Samuel kwam er weer evenwicht in de verhouding Belinfante/Vas Dias en wellicht is dat ook zo besloten. Begin 1931 overleed ook Nardus VD. Hij had weliswaar een volwassen zoon, Jacques Samuel, maar die werd niet zijn opvolger. Mogelijk buiten voorkennis van Johan Belinfante bleek dat Nardus bij leven had vastgelegd dat zijn rechten zouden overgaan op persbureau Mozes Vaz Dias in

TABEL 2: *Jaarcijfers 1904-1934*⁴³

Jaar	Inkomsten in guldens	Uitgaven in guldens	Batig saldo in guldens	Batig saldo in %
1904	38.049	21.552	16.497	43%
1914	38.449	28.703	9.746	26%
1924	70.838	66.738	4.100	5.8%
1934	90.882	67.972	22.900	25%
Gemiddeld	59.579	46.240	13.300	25%

Amsterdam (zie hierna), niet alleen een buitenstaander (al was hij heel in de verte familie) maar sinds 1904 ook potentiële concurrent. Wat Nardus heeft bewogen, blijkt niet uit de notulen.⁴¹ Een conflict met Johan Belinfante? Een poging Vaz Dias in te kapselen of de wens naar meer financiële zekerheid, ook later voor zijn weduwe?

Op de geleidelijke neerwaartse spiraal was indirect ook de concurrentie door nieuwe persbureaus van invloed. Al vanaf 1866 was er in Amsterdam een bijkantoor van het Engelse persbureau Reuter, geleid door Alexander de la Mar (1839-1909) en daarna door zijn zoon Abraham (1858-1929). Het Correspondentie-bureau ondervond weinig concurrentie van Reuter (in 1914 vanwege de Nederlandse neutraliteitspolitiek herdoopt in Nederlandsch Telegraaf Agentschap (NTA)), want dat richtte zich in hoofdzaak op handels- en beursberichten en internationaal nieuws.⁴²

In 1904 richtte de Amsterdamse stenograaf Mozes Vaz Dias (1881-1963) zijn Centraal Correspondentiebureau voor Dagbladen (de steek richting Belinfante/Vas Dias is onmiskenbaar) op, in de wandelgangen kortweg Vaz Dias of VD. Met hulp van zijn latere vrouw Rosette Speijer (1886-1977) en zijn zwagers Justus Lissauer (1880-1943) en Julius da Silva (1882-1942) bouwde de ambitieuze Vaz Dias in twee decennia een waar imperium op met een persbureau, clichéfabriek, advertentie-bureau, persfotobedrijf en het monopolie op de uitzendingen van de radionieuwsdienst.

Rond 1920 kwam er nog een potentiële kaper op de kust: het Algemeen Nederlandsch Telegraaf Agentschap (ANETA), in 1917 in Batavia opgericht door de flamboyante Dominique Willem Berretty (1893-1934) die op 20 december 1934, op terugweg naar Batavia, met de *Uiver* verongelukte. Berretty verwierf een monopoliepositie door twee kleine lokale concurrenten op te kopen en een uitgekiend gebruik van de internationale telegraafverbindingen. Al snel had ANETA ook een vestiging in Den Haag. Directeur daarvan werd in 1927 de Joodse journalist Herman Salomonson (1892-1942) die in Batavia als hoofdredacteur de noodlijdende *Java-Bode* weer op de rails had gezet. Mede vanwege de economische crisis en omdat hij op

Alexander en Abraham de la Mar (Sartory e.a. De vierde vrijheid, 1953)

J. da Silva, M. Vaz Dias en J. Lissauer (Beeldbank Stadsarchief Amsterdam)

veel te grote voet leefde, raakte Berretty begin jaren dertig in financiële problemen. Ter soelaas verkocht hij het Haagse kantoor voor 150.000 gulden aan Salomonson en Vaz Dias, elk voor de helft.⁴⁴ Daarmee kreeg ANETA-Holland in perskringen al snel het odium van het zoveelste Joodse persbureau dat in ons land de lakens uitdeelde in de nieuwsvoorziening.

Met de komst van Persbureau Vaz Dias doemde voor het eerst in meer dan een halve eeuw een potentiële concurrent op voor het Correspondentiebureau. De eerste jaren waren moeizaam, maar in 1914 had Vaz Dias al een zodanig sterke positie dat

Den Haag
Hotel des Indes, 24 Maart 1931.

*Aan D.W. Berretty
bij het aangaan van ons Verbond,
Jus. J. Belinfante
M. Vaz Dias
J. Lissauer
H. Salomonson
Joh. Verzorgd door het ANP, 65.*

Het 'Verbond' Vaz Dias, ANETA en Correspondentiebureau, 1931 (Baggerman en Hemels, Verzorgd door het ANP, 65). Van links naar rechts J. da Silva, J. Lissauer, H. Salomonson, Joh. Belinfante, D.W. Berretty, M. Vaz Dias en Jan Belinfante

hij voor de ongebruikelijk lange termijn van 35 jaar een overeenkomst met het Correspondentiebureau wist te sluiten, welhaast zeker geïnspireerd door de wereldomvattende terreinafbakeningsovereenkomst die de drie grote internationale persbureaus – Havas, Wolff en Reuter – in 1870 hadden gesloten. Doel van de overeenkomst van 1914 was beider werkterreinen af te bakenen, leveranties van nieuws aan andere persbureaus te verbieden en te voorzien in andere concurrentiebedingen, een en ander op straffe van een boete van 10.000 gulden. Vergelijkbare overeenkomsten sloot Vaz Dias in 1918 met het Nederlandsch Indisch Persagentschap (NIPA) en in 1927 met ANETA. Tot 1931 betrof het overeenkomsten van Vaz Dias met partijen die zeker belang hadden bij dergelijke afspraken. In dat jaar kwam het, wederom Vaz Dias als initiator, tot een gezamenlijke intentieverklaring van Persbureau Vaz Dias, ANETA en het Correspondentiebureau (het 'Verbond'), die in 1933-1934 zodanig werd dichtgetimmerd dat in dagbladkringen gesproken werd van een monopolistische 'kongsie'. Terecht of niet, feit is dat Vaz Dias met zijn eigen bedrijven en voor de helft eigenaar van ANETA-Holland en het Correspondentiebureau toen de keizer van de nieuwsvoorziening was. Hij zou er maar enkele jaren van profiteren.

Ook van andere zijden werd het Correspondentiebureau onder druk gezet. In 1908 verenigden uitgevers van dagbladen zich in de Vereeniging De Nederlandsche Dagbladpers (NDP) ter behartiging van collectieve belangen. Intern permanent verdeeld en zonder dwingend bestuursmandaat was de NDP allesbehalve slagvaardig. Van meet af aan werd de oprichting van een eigen coöperatief persbureau bepleit, maar de realisatie zou ruim 25 jaar vergen, tot het uiteindelijk in 1935 kwam tot de oprichting van het Algemeen Nederlandsch Persbureau. Strikt genomen zou het ANP de bestaande persbureaus hebben kunnen negeren en zijn eigen weg gaan, maar dat was geen reële optie. Hoe graag ook het ANP de bestaande persbureaus definitief zag verdwijnen, men was sterk aangewezen op hun personeel, expertise en uitrusting. De overname vergde nog lange en moeizame onderhandelingen.

Mozes Vaz Dias zag dit alles als een antisemitische samenzwering in perskringen om hem van zijn levenswerk te beroven. Daartegen heeft hij zich fel verzet door in de onderhandelingen ronduit exorbitante eisen en voorwaarden te stellen, die door de Raad van Beheer van het ANP *nolens volens* werden ingewilligd, maar pas na 1945 definitief zijn afgewikkeld. Algemeen directeur van het ANP werd H.J.J. van der Pol, een ervaren journalist en dagbladdirecteur, die zijn loopbaan overigens was begonnen bij het begonnen bij het Correspondentiebureau en in eerste (van drie) echt gehuwd was met Caroline Vas Dias, dochter van Samuel.

Een derde van de zeventig medewerkers van het ANP (1939), de meesten overgenomen van de bestaande persbureaus, was Joods. Onder Van der Pol vinden we in de subtop terug: Johan Belinfante als directeur ANP-Den Haag en zijn zoon Jan als adjunct-directeur. Vaz Dias werd afgekocht met een pro-formadirecteurschap à 12.000 gulden per jaar. Ook Da Silva en Lissauer zaten in de hoogste salarisschalen. Chef-redacteur werd A. Cohen die van Vaz Dias kwam. Herman Salomonson werd er namens ANETA geaccrediteerd. In termen van eigendom/zeggenschap was het ANP niet Joods, maar werd wel geleid en bemand door Joodse journalisten, een lange traditie die op 16 mei 1940 door de bezetters abrupt werd afgebroken.⁴⁵

Oordelen van tijdgenoten

De vroegste en ook scherpste kritiek op het Belinfante-collectief dateert van het midden van de negentiende eeuw. Als directeur van de *Staatscourant* was Lagemans functioneel belanghebbend bij doorbreking van hun monopolie. Voor Lion lag de aanleiding in het persoonlijke vlak. Hij had in ieder geval nog een appeltje met de heren te schillen vanwege hun bemoeienis eind 1855 met zijn redacteurschap van het door minister Van Hall in het leven geroepen blad *De Constitutioneel* en in 1857 was hij na zijn zoveelste journalistieke *deconfiture* in Den Haag een eigen correspondentiebureau begonnen, waarmee hij echter niet aan de bak kwam. Hij weet dat niet aan zijn intussen brede en zelf veroorzaakte reputatie van onbetrouwbare journalistieke windvaan, maar aan het monopolie van de Belinfantes. Overigens hadden Lagemans en Lion het bij het rechte eind, maar vooralnog zonder merkbaar effect.

Hun kritiek is in meerdere pershistorische publicaties genoegzaam aan de orde gesteld en mag daarom bekend worden verondersteld.

Sterk onderbelicht, zo niet nagenoeg geheel onbekend, zijn echter de latere oordelen over en visies op het bureau of de medewerkers, verspreid gepubliceerd tussen 1885 en 1911. Daarmee wordt niet gerefereerd aan de obligate bewieroking in de vele tientallen necrologieën van overleden leden van de families Belinfante en Vas Dias, maar aan elders gepubliceerde oordelen. Daarin was vooral sprake van grote waardering voor de journalistieke en juridische activiteiten van George Belinfante. In 1901 typeerde het liberale Kamerlid W.H. de Beaufort hem als de beste journalist die hij kende⁴⁶ en in 1905 schetste H. Goeman Borgesius, oud-hoofdredacteur van *Het Vaderland*, hem op zijn terrein nog door niemand overtroffen of zelfs geëvenaard.⁴⁷ Zijn studiegenoot mr. J.A. Levy prees hem uitvoerig voor zijn vele verdiensten op juridisch terrein.⁴⁸ En journalist Frans Netscher riep in 1890 en 1911 Belinfante/Vas Dias uit tot de ‘Edisons van de Kamer-journalistiek’.⁴⁹ In loftuitingen spant Benjamin Blok, die als werknemer niet de ambitie van klokkenluider had, ruimschoots de kroon:

‘Ik bedoel het *Nederlandsch Correspondentiebureau voor dagbladen*: de lichtbron der Nederlandsche pers; het centraalstation, de trait-d’union tusschen de residentie, den zetel van ’s Land Regeering, en de derde gemeente des Rijks, met “de provincie”. Ook van aard en werkkring van het “Correspondentiebureau” hebben niet velen nog een juist denkbeeld. Begripsverwarring bemerkt men niet zelden....Omzichtigheid en betrouwbaarheid, zijn de twee hoofdvereischten die onverbiddelijk aan het Bureau worden en kunnen worden gesteld....Iedere gedachte aan Tendenz-berichten blijft verre en *moet* verre blijven van deze hoog boven partijen staande inlichtingendienst... in een opzicht heerscht op dat Bureau een dorre eenvormigheid en dat is: het streng objectieve, dat boven elke partij-kleur, elke partij-schakeering is verheven..... dat wanneer onpartijdigheid, bekwaamheid, ervaring, werkkraft, plichtsbetrachting, ijver en toewijding de eischen zijn die men aan zulk een naar alle zijden des vaderlands en daarbuiten zijn stralen uitwerpend brandpunt, rechtmatig mag stellen, de traditie van het *Nederlandsch Correspondentie-bureau voor dagbladen* te ’s-Gravenhage onverzwakt is gehandhaafd tot op den huidigen dag.’⁵⁰

Maar er waren ook anderen geluiden, zoals van Martin van Raalte, net als Blok uit de school van Lion:

‘Van nabij met de werkzaamheden van het correspondentie-bureau bekend, kan ik er, nogtans volkomen onpartijdig, bijvoegen, dat het werk van het correspondentie-bureau, hoewel voor zoo tal van bladen bestemd, veelal van dien aard is dat ’t moeilijk is te zien dat het uit één bron vloeit. Dit geldt vooral voor de Kamerverslagen, die voor elk der groot bladen geheel verschillend worden bewerkt.’⁵¹

Met ‘geheel verschillend’ zal hij vast niet gedoeld hebben op de lengte maar op de gewenste kleur. In 1908 stak Kamerlid Sam van Houten de loftrompet over George Belinfante, maar poneerde gelijk

‘dat diens bureau, de bekende leverancier was van politieke verslagen en correspondentiën in de provinciale pers.... Door als het ware van dag tot dag en in alle oorden des lands hun voorstelling van de leidende staatslieden te verspreiden, vormden zij het beeld dier leiders bij het groote publiek.’⁵²

In een recensie diende de Haagse correspondent van het *Handelsblad*, C.K. Elout, hem van repliek:

‘De correspondentiebureau’s zijn slechts in naam bureau’s van *correspondentie*; inderdaad zijn ze niets anders dan bureau’s van *nieuwstijdingen*. ... De Haagsche correspondenten van de buiten den Haag verschijnende bladen zijn ...leden van de redacties der verschillende Haagsche bladen (enkel van hen zijn medewerkers van het Correspondentiebureau, maar dat heeft niets met elkaar uit te staan). Er is hierin weinig “geheims” en zeker niet iets dat een “raderwerk” gelijkt, terwijl het Correspondentiebureau er waarlijk doodonschuldig aan is.’

Ook in 1908 schreef Salomon Calisch, veertig jaar gepokt en gemazeld in de journalistiek, dat

‘...tegenwoordig de correspondentiebureaus slechts aan berichtgevende, politiek-loze journalistiek doen...In de Molstraat en het Westeinde werden hoofd-artikelen en Kameroverzichten geschreven voor vele bladen in den lande. Bijzonderheden dienaangaande zouden op de politieke journalistiek van weleer een zeer belangwekkend licht doen schijnen.’⁵³

Calisch suggereerde als beste bron daarvoor Benjamin Blok, sinds 1888 werkzaam bij het bureau. Maar zo juichend als Blok nog was in 1904, zo terughoudend was hij in 1911: ‘De geschiedenis van dat bureau is contemporaine geschiedenis, waarover ik niet mag spreken.’⁵⁴

In zijn proefschrift gaat H.J. Scheffer in op de visies van Van Houten, Calisch en Elout (maar opmerkelijk genoeg niet op die van Van Raalte en Blok, die hij wel degelijk kende) en concludeert dat Van Houten en Calisch het bij het verkeerde eind hadden en dat Elouts visie aanvaardbaar was.⁵⁵ Bij die conclusie kan het volgende worden aangetekend. Scheffer was in 1960 (noch bij de tweede herziene druk in 1981) niet bekend met de KB-collectie Belinfante en zeker niet met de notulen 1869-1935. Hij moest dus roeien met beperkte riemen. Van Houten, Calisch en Van Raalte refereerden aan de situatie in de jaren 1870-1890. Die kende Elout niet uit eigen ervaring want hij werd pas in 1901 Haags correspondent van het *Handelsblad*

en hij lijkt zijn visie te baseren op zijn waarnemingen nadien. Scheffer heeft zich hier naar mijn oordeel te veel verlaten op de toen nog onervaren Elout.

Nog in het maatschapcontract van 1903 was dwingend voorgeschreven dat vennoten gehouden waren alle betrekkingen met kranten in te brengen in de maatschap. Dus ook de Kameroverzichten voor de *NRC* en de Kamerverslagen voor het *Handelsblad*. Dat kunnen Maurits, George en hun ‘ambtenaren’ niet decennialang hebben gedaan zonder naar genoegen in de geest van die kranten te schrijven. Men leverde dus wel degelijk producten ‘op kleur’ en niet op persoonlijke titel, in eigen tijd geschreven, maar als vennoot/medewerker van de maatschap en de revenuen vielen toe aan de maatschap. In termen van personele unies en financiën was er dus sprake van een zodanig sterke verweving dat niet wel staande kan worden gehouden dat het bureau in elk opzicht strikt neutrale producten leverde. Daarbij zij nog gememoreerd dat Mordechai VD en Isaac B. politiek op de lijn zaten van de conservatief-‘liberale’ Van Hall, maar dat zowel Maurits als George B. overtuigde liberalen in de lijn Thorbecke/Kappeyne van de Coppello c.s. waren en dat Samuel VD en Johan B. na 1900 zelfs politiek actief waren in het liberale kamp. Met al die petten op en opererend als besloten burgerlijke maatschap kan het nauwelijks verwondering wekken dat buitenstaanders er geen zicht op hadden. Nader onderzoek kan daar zeker nieuw licht op laten schijnen.

Conclusie – aanzetten tot verder onderzoek

Dit artikel gaat over tientallen leden van twee vooraanstaande journalistenfamilies, maar is geen familiegeschiedenis. Focuspunt is een nadere verkenning van hun journalistieke activiteiten tussen 1800 en 1940, vanaf 1869 gebaseerd op archivalia die tot 1997 in familiebezit waren, en geplaatst in het kader van de grote veranderingen in dat metier in die periode. Hoe bescheiden die familiestukken in omvang ook zijn, voor dit artikel kon slechts een fractie worden benut. Er resteert voldoende voor aanvullend onderzoek door anderen, zowel in het domein van de persgeschiedenis alsook voor een bredere geschiedschrijving van de familie Belinfante, waarvoor zeker ook de familiedocumentatie bij Peter Belinfante (†2010) in Spijkenisse relevant is.

Pregnant is de Joodse achtergrond van de hoofdrolspelers belicht. Daarbij gaat het pertinent niet om een oordeel, maar om een verheldering van hun aandeel in de toch redelijk moeizame emancipatie en inburgering van Joods ingezetenen in de Nederlandse samenleving, die formeel mogelijk werd door de proclamatie van de ‘Gelykstaat der Joden’ in 1796. Mozes, Jacob, Joost en Isaac waren de eerste Joden in de Nederlandse journalistiek, met vanaf 1844 ook leden van de familie Vas Dias met beider nakomelingen en verwanten, en gevolgd door vele andere Joodse journalisten. Het zijn er per saldo vele tientallen, misschien wel enkele honderden geweest, verhoudingsgewijs veel meer dan op grond van het aandeel van Joden in

de populatie verwacht zou mogen worden. Opmerkelijk is ook dat zij zich, anders dan veel collega's bij katholieke en protestantse bladen, op een heel enkele uitzondering na, in de journalistiek nimmer hebben ingezet voor of uitgesproken over enigerlei Joodse zaak.

Teruggrijpend op de vraagstelling in de inleiding, kan het volgende worden aangekend.

Van 1808 tot 1836 was Jacob Belinfante werkzaam voor opeenvolgende staatscouranten die *sui generis* een publieke status met bijbehorende politieke signatuur hadden, tot eind 1813 Frans, daarna Hollands. Hun inzet moet getypeerd worden als een aan de heersende politiek dienstbare journalistiek. Van 1836 tot in de jaren zestig van de negentiende eeuw waren de Belinfantes, nu op eigen titel, invloedrijke politieke journalisten (of journalistieke politici). Tot medio 1845 primair voor Van den Biesen en diens *Algemeen Handelsblad*, maar daarna ook nog ten behoeve van Willem II, Van Hall en anderen. Dat odium van nauwe verwevenheid met de politiek zijn de families Belinfante en Vas Dias nooit kwijtgeraakt en bepaald niet *contre coeur*. Vanaf 1844 stond Mordechai VD, wellicht eerder uit eigenbelang dan uit overtuiging, pal achter 'zijn' liberale NRC. George B. was van 1864-1865 politiek redacteur van de liberale Belinfantse *Haagsche Courant* en hij en Maurits bedienden decennialang dagelijks de NRC en het *Handelsblad* met de pen. Samuel VD was 20 jaar actief als liberaal lid van de Haagse gemeenteraad en Johan B. was vele jaren bestuurslid van de Liberale Unie.

Op meerdere plaatsen is in dit artikel sprake van potentiële concurrentie met andere persbureaus. Naar het zich laat aanzien had het Correspondentiebureau direct weinig te vrezen van de drie grote internationale persbureau (Havas, Wolff en Reuters) of de kleinere andere buitenlandse. Die hadden hooguit als afnemers (enige) belangstelling voor de specifieke producten van het bureau. Ook van ANETA/Batavia ondervond het bureau geen last. Dat had allereerst belang bij zo veel mogelijk afzet in Nederland van nieuws uit Indië, maar was wel geïnteresseerd in nieuws uit Nederland.

De grootste potentiële bedreiging ging uit van Persbureau Vaz Dias. Niet alleen was Mozes Vaz Dias een zeer ervaren stenograaf en zou alleen al op die titel een goede gooi hebben kunnen doen naar fikse concurrentie met het Correspondentiebureau in de Kamer. Ook anderszins was hij zeer ambitieus, zoals geschetst. Maar de wederzijdse ambities en werkterreinen werden al in 1914 ingekaderd in een contract en daarmee wist het bureau de eigen positie redelijk veilig stellen. Dus weliswaar geen directe concurrentie van andere persbureaus, maar wel in beduidende mate van de (grotere) kranten die vanaf ongeveer 1900 eigen Haagse correspondenten en Kamerverslaggevers aanstelden. En daarnaast moest indirect geconcurrereerd worden met al de nieuwe journalistieke producten die in het laatste kwart van de negentiende eeuw ingang vonden.

Uiteindelijk moesten zowel het Correspondentiebureau als Persbureau Vaz Dias het afleggen tegen de gezamenlijke dagbladen die in 1935 het Algemeen Nederlandsch Persbureau in het leven riepen. Teruggrijpend op de titel van dit artikel kan

het Correspondentiebureau met recht als 'een taaie kongsie uit het Oude Volk' worden aangeduid, waarbij 'kongsie' dan doelt op de oorspronkelijk uit het Chinees afkomstige betekenis van 'vennootschap', 'firma', 'maatschappij' en dus niet op de latere, pejoratieve bijbetekenis van '(samenzwervende) intriganten'.

Bijlage A: Overzicht van de diverse maatschappen

- 1845-1869: 'collectief': Isaac, Joost, Clara en Aron Belinfante.
- 1869-1886: seniors Mordechai Vas Dias en Isaac Belinfante; junior George Belinfante.
- 1887-1903: seniors Maurits E. Belinfante en Samuel Vas Dias; junior George Belinfante.
- 1903-1931: senior Samuel Vas Dias; juniors Nardus Vas Dias en Johan Belinfante.
- 1931-1935: Johan Belinfante en Mozes Vaz Dias (namens Persbureau Vaz Dias).

Bijlage B: leden van de familie Belinfantes betrokken bij het Correspondentiebureau

- Aron** 1811-1881, neef en schoonzoon van stamvader Jacob.
- Clara** 1817-1893, dochter van Jacob.
- Daniel** 1845-1921; later verbonden aan *Het Nieuws van den Dag*.
- David** 1822-1875, achterneef van Jacob.
- George Gerson** 1837-1888, zoon van Isaac; juniorpartner 1869-1888; redacteur *Haagsche Courant* (Belinfante) 1864-1865; Kameroverzichtenschrijver *NRC* 1870-1888. Ook prominent rechtsgeleerde.
- Hannah** 1810-1895, dochter van Jacob en echtgenote van Aron.
- Isaac** ('Sak') 1814-1892, zoon van Jacob; in het vak sinds 1828; vanaf 1845 fakkel-drager van het Belinfante-collectief; senior partner 1869-1886.
- Jacob** 1780-1845; partner Gebr. Belinfante 1802-1844; redacteur *Staatscourant* 1808-1837; tot eind 1844 *pater familias*.
- Jan** 1902-1942, zoon van Johan; directiesecretaris Persbureau Vaz Dias tot 1935; adjunct-directeur ANP 1935-1940.
- Johan Jacob** 1874-1947; kleinzoon Jacob; partner 1903-1935; directeur ANP-Den Haag 1935-1940.
- Josephus Justus** (Joost) 1812-1882, zoon van Jacob; *Staatscourant*;
- Leo** 1878-1938; vierde generatie; later Advertentiebureau Belinfante.
- Maurits Ernst** 1849-1903, zoon van Isaac; senior partner 1886-1903; as such parlementair verslaggever *Algemeen Handelsblad* 1877-1903.
- Rebecca Ephratty** 1827-1902; echtgenote van David.

Bijlage C: 6 leden van de familie Vas Dias betrokken bij het Correspondentiebureau

Abraham Arnold (Nol) 1890-1966, kleinzoon van Mordechai; geschoold bij Correspondentiebureau; correspondent Londen van *De Telegraaf* 1919-1940 en 1946-1966 in de USA voor de NRC.

Maria Alexandrina (Marie) 1883-1970; dochter van Samuel.

Mordechai 1820-1886; senior partner 1869-1886.

Nathan (Nardus) 1865-1931, zevende zoon van Mordechai; junior partner 1903-1931.

Samuel 1854-1918, vijfde zoon van Mordechai; senior partner 1886-1918; liberaal lid Gemeenteraad Den Haag 1901-1918.

Salomon (Maurits) 1847-1932, oudste zoon van Mordechai; enkele jaren werkzaam bij het Correspondentiebureau; later o.m. hoofdredacteur *Haagsche Courant* (1883).

Noten

1 Relevante publicaties, naast vele tientallen necrologieën, levensberichten en biografische lemmata, zijn: I. Belinfante, *Herinneringen. Openbaarmaking van het verhandelde in de Vergaderingen der Staten-Generaal*, Den Haag 1886; Marcel Broersma, 'Politiek als familiekapitaal. De Herinneringen van Isaac Belinfante', in R. Aerts e.a. (red), *Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur*, Hilversum 2002, p. 119-129; Nico Cramer, *Parlement en pers in verhouding tot de overheid*, Leiden 1958; I. van Creveld, 'Belinfantes in Den Haag', *Misjpoge* 18 (2005-2), p. 32-51; Joost Divendal, 'Mozes Cohen Belinfante', *Studia Rosenthaliana*, 1-2 (1997), p. 94-138 en 'De 21 journalisten van de familie Belinfante', *De Journalist*, 106 (2001) 6, p. 16-20; Joost Divendal & H. Lakmaker, *Emmy J. Belinfante. Tussen rook, alcohol en mannen*, Amsterdam 2001; Jaco Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof. J.W. van den Biesen en de politieke journalistiek van het Algemeen Handelsblad (1828-1845)*, Amsterdam 1999; J.J. Vaz Dias, *De rode draad. Een familiegeschiedenis 1492-1945*, Schoorl 2002; W. Visser, *De papieren spiegel. 125 jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953*, Amsterdam 1953; René Vos, 'Joden in de Nederlandse journalistiek', *Misjpoge*, 23 (2010) 4, p. 124-132 en 'Van vier Joodse persbureaus naar het ANP', *Misjpoge*, 24 (2011) 1, p. 11-20.

2 De schaarse publicaties geven slechts initialen, incorrecte voornamen en vooral verwarring van de Haagse tak Vas Dias met de Amsterdamse (hoofd)tak Vaz Dias. Verhelderend correct is Vaz Dias, *Rode draad* (nt. 1).

3 Gemeentearchief Den Haag 0999-1: archief Persbureau Belinfante/Nederlandsch Correspondentiebureau 1811-1935 (voortaan: GAG-999). Deze rijke bron, in 1997 uit familiebezit verworven, is naar mijn weten tot nu toe alleen benut door Martijn van der Kooij, 'Edison van de Kamerjournalistiek'. *Het parlementaire leven van journalist George Belinfante (1837-1888)*, doctoraalscriptie Groningen 1999.

4 In zijn *Herinneringen* (p. 3) indiceert Isaac B. dat zijn vader betrokken zou zijn geweest bij het *Dagverhaal der Handelingen van de Nationale Vergadering*, 1796-1798.

5 Ibidem, 21.

6 Ibidem, passim. Nagenoeg alle latere publicaties vallen terug op dit flinterdunne geschriftje.

7 Die 'Heeren' zijn: Jacob, diens zonen Joost en Isaac en schoonzoon Aron.

8 Sciywenaar (nt. 1, passim) en Visser (idem), p. 111-145.

9 Schouwenaar, passim. Primair: Koninklijke Bibliotheek, Verzameling brieven en andere stukken, betrekking hebbend op de journalistieke werkzaamheden van A.C. Belinfante (1811-1881), Joseph Justus Belinfante (1812-1882) en Isaac Belinfante (1814-1892), medewerkers van het *Handelsblad* en andere kranten; sign. 120 A 1-17.

- 10 Brieven aan/bestemd voor Willem II (KB 120 A -12/VAa). In 1844 is sprake van een contact van zes jaar. Visser (138) meldt, E. van Raalte citerend, dat Jacob Belinfante 'als het ware als lijfjournalist van Willem II optrad'. Cramer (73) meldt dat Jacob geheim correspondent van Willem II was., 'Onder al dit flemerige dienstbetoon vergat hij zijn eigen belang geenszins' en 'Ietwat kruiperig was voorts de wijze waarop hij de Koning trachtte te interesseren voor zijn pogingen het Handelsblad in handen te krijgen'.
- 11 Diverse brieven van/aan Van Hall in KB 120 A 17.
- 12 Brief Cosman aan Belinfante 29.2.1849 (KB 120 A 11)
- 13 Op vakantie in Duitsland verdronken bij een val (of sprong?) van een Rijnschip.
- 14 De enige andere Kamerverslaggever was toen David Leon van het gouvernementele dagblad *De Avondbode* ad f 2000 per jaar, betaald uit de geheime kas van Justitie (NA, Justitie-Geheim, exh 25.5.1841 no. 6). Van den Biesen kende Leons salaris niet.
- 15 Overeenkomst firma Arrenberg-Belinfante (GAG-999/5).
- 16 Brief Van den Biesen aan Belinfante 31.12.1843 (KB 120 A 6).
- 17 Zie B.J. Bonenkamp, *Zwijgend medewerker en aandachtig luisteraar. 150 jaar Stenografische Dienst der Staten-Generaal*, Den Haag 1999.
- 18 Herman Heijermans Sr., *Herinneringen van een oude journalist*, Rotterdam 1949. Het uitvoeriger manuscript uit 1903 berust in het Letterkundig Museum, Den Haag.
- 19 Salomon en Nardus VD en Maurits B. volgden in 1870/1871 de cursus stenografie van Kamerstenograaf Steger. Bonenkamp, *Zwijgend medewerker*, p. 132 en 134.
- 20 Die slechte akoestiek speelde ook de Kamerstenografen danig parten, zodat er vaak creatief gereconstrueerd moest worden. Saillant is ook dat niet zelden aan Kamerleden eerdere speeches ter instemming werden voorgelegd en geaccordeerd.
- 21 Contract van 12.1844, GAG-999/6.
- 22 Koopakte 19.10.1844, GAG-999/11.
- 23 Aangehaald in Cramer, *Parlement en pers*, p. 71.
- 24 Iz. J. Lion, *Mijn staatkundig leven* (Den Haag 1865); 'Iz. J. Lion (1821-1873)' in Piet Hagen, *Journalisten in Nederland. Een persgeschiedenis portretten*, Amsterdam 2002, p. 161-170; René Vos, 'De schoelje van het schendblad. Boekjes open over de journalist Izaak Jacob Lion (1821-1873)', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 6 (2003) 1, p. 28-53 en 'De leeuw en de ooievaar. De journalist Izaak Lion', *Jaarboek Die Haghe* 2004, p. 36-76 en 'Clamorous, Controversial, Competent. Izaak Jacob Lion: Journalist, Mediator in Politics and "Politician"', in Huub Wijfjes & Gerrit Voerman (eds), *Mediatization of politics in history*, Leuven etc. 2009, p. 137-151.
- 25 Iz. J. Lion, *Mr. Floris Adriaan van Hall. Een ernstig woord tot mijne Landgenooten*, Amsterdam 1856.
- 26 Philalethes, *De dagbladen in Nederland. Wat zij zijn, en wat behoorden zij te wezen? Een woord tot de Regering, de Staten-Generaal, de partijen en het volk, ook in verband met de zegelbelasting*, Den Haag 1858.
- 27 W.P. Sautijn Kluit, 'De 's-Gravenhaagsche Courant', in *Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* 1874-1875, p. 3-181, hier p. 160-167.
- 28 Van der Kooij, *Edison Kamerjournalistiek*, par 5.4: 'George Belinfante versus Izaak Lion'.
- 29 Isaacs oudste zoon Jacob, wellicht ooit beoogd opvolger, overleed in 1854 op 18-jarige leeftijd.
- 30 Mede door Isaac en George Belinfante ondertekende verklaring van Mordechai 13.11.1881, GAG 0999/10.
- 31 Notulen 3.10.1869; Van der Kooij, 'Edison', p. 19
- 32 Notulen 4 en 23.2.1877.
- 33 Notulen 8.9.1886.
- 34 Notulen 10.8.1881.
- 35 Notulen 18.4.1872, 7.6.1879, 8.5.1888, 10.5.1895 en 30.12.1904.
- 36 Notulen 1.6.1874 en 8.1877.
- 37 In 1887 werd Blok tijdens ziekteverlof bruusk gepasseerd als opvolger van hoofdredacteur Doorman.
- 38 Ook de redactie van de NRC zelf telde twee markante Joodse journalisten: hoofdredacteur mr. Hartog Hijman Tels (1844-1885) en Herman Heijermans Sr. die er 1907 zijn diamanten jubileum behaalde.
- 39 Notulen 24.12.1905.
- 40 B. Blok, *Veertig jaar op de tribune. Parlementaire indrukken en herinneringen*, Den Haag 1901, p. 37-38 telt er al een stuk of twintig.

- 41 In de notulen van 30.3.1931 wordt het feit alleen gemeld. Daarna staat M VD als vennoot vermeld.
- 42 Frank van Vree, *Reuters in the Netherlands: De la Mar and Reuters Amsterdam Branch*, Rotterdam 1993.
- 43 Notulen 24.12.1905, 29.12.1915, 30.12.1925 en 30.12.1935.
- 44 Voor Berretty zie: Thio Termorshuizen, 'Altijd Nummer Eén, Trots Alles'. D.W. Berretty en zijn Aneta, 1917-1934. (doctoraalscriptie) Leiden 2006.
- 45 J.A. Baggerman en J.M.H.J. Hemels, *Verzorgd door het ANP. Vijftig jaar nieuwsvoorziening*, Utrecht/Antwerpen 1985, I. Voorgeschiedenis; René Vos, *Niet voor publicatie. De legale Nederlandse pers tijdens de Duitse bezetting*, Amsterdam 1988, p. 58-60. Johan B. en Mozes VD overleefden de oorlog in onderduik; Lissauer, Da Silva, Salomonson en Jan Belinfante niet.
- 46 J.P. de Valk & M. van Fasen (eds) *Dagboek en aantekeningen van Willem Hendrik de Beaufort 1874-1918*, dl II, 's-Gravenhage 1993, p. 1044. 'De talentvolste man, tevens de oneerlijkste' noemt hij Lion. Op p. 1020 noemt hij Abraham Kuyper onovertroffen als dagbladschrijver, slechts te vergelijken met Lion.
- 47 Aangehaald in Cramer, *Pers en parlement*, p. 79.
- 48 J.A. Levy, 'Mr. George Belinfante', *Themis, Regtskundig Tijdschrift*, 1888, sedert 1839 een uitgave van de firma Belinfante. George was vele jaren de hoofdredacteur.
- 49 Frans Netscher, *Uit ons parlement. Portretten en schetsen uit de Eerste en Tweede Kamer*, Amsterdam 1890, p. 238. Hij herhaalt dat in zijn dunne karakterschets van Samuel Vas Dias, *Hollandsche Revue*, 1911.
- 50 B. Blok, 'De Haagsche dagbladpers in de 19e eeuw', *Die Haghe*, 1904, p. 226-227.
- 51 Martin van Raalte, *Uit de krantenwereld*, z.j., zd (ca 1885, 43.)
- 52 S. Van Houten, *Vijfentwintig jaar in de Kamer. Periode 2, 1872-1879*, Haarlem 1908, Voorwoord.
- 53 S.M.N. Calisch, 'Uit de oude doos', *Medeelingen Nederlandsche Journalisten Kring*, 1908.
- 54 B. Blok, 'Herinneringen', *Maandblad van den Nederlandsche Journalistenkring*, oktober 1911.
- 55 H.J. Scheffer, *In vorm gegoten. Het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw*, Den Haag 1960, p. 172-175